אור הצפון — מתן שכרן של מצוות

אור הצפון · להדפסה · מבית דוד

מתן שכרן של מצוותא. איתא בתורת כהנים (ויקרא ה): "ר' יוסי אומר אם נפשך לדעת מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא, צא ולמד מאדם הקדמוני שלא נצטוה אלא על מצוה אחת, בלא תעשה אחת ועבר עליה, ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף דורותיו, וכי איזו מדה מרובה, מרובה מדת הטובה או מדת פורענות? הוי אומר מדת הטובה, אם מדת פורעניות מועטת הרי כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות, השב מן הפגולין והנותר והמתענה ביום הכפורים, על אחת כמה וכמה שמזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות".

כבר אמרנו למעלה כמה עולמות של עונג ועידון הכין הקדוש ברוך הוא לאדם עם בריאת שמים ארץ, וכמה נענש לאחר שחטא בעץ הדעת: נתמעטה קומתו ודמותו, נתקלקלה כל הבריאה, נתקללה האדמה שתצמיח קוץ ודרדר ושהאדם יוציא ממנה את לחמו בזיעת אפו וכו' וכו'. ולא לבד חטאו של אדם הראשון גרם שהעולם יתקלקל, אלא חטאו של כל יחיד ובכל הדורות משחית ומקלקל בעולם, כמו שמצינו בקין שעל ידי חטאו הוסיף העולם להתקלקל, ככתוב (בראשית ד): "כי תעבוד את האדמה לא תוסיף תת כחה לך". ומובן, איפוא, כמה נתקלקל העולם וירד ערך הבריאה עד דור המבול, לאחר שהיו הולכים וחוטאים לפני הקדוש ברוך הוא, ולא איש אחד ולא דור אחד אלא עשרה דורות, דור אחר דור, היו מכעיסים ובאים עד שנגזר עליהם ועל כל היקום כליה.

והנה רואים אנו שבכל זאת גם לאחר הקללות והירידות האלו, היו להם, לדור המבול, עוד שפע רב של טובה שאי אפשר לתארה. אמת במדרש (בראשית רבה לד): "אמר רבי אחא מי גרם להם לדור המבול שימרדו, שהם זורעים ולא קוצרים יולדים ולא קוברים". כלומר, בזה שהיו זורעים היה הכל גדל מאליו בלא שום טורח ועמל עד שהיה מתבשל מאליו וראוי מיד לאכילה. וכן היו יולדים ולא מתו בניהם קודם זמנם ומוסיף רבי יצחק: "אחת לארבעים שנה היו זורעים, ומהלכים מסוף העולם ועד סופו ומתלשין ארזי לבנון בהליכתם, והיו אריות ונמרים חשובים בעיניהם כנימא בבשר". עוד איתא שם (בראשית רבה לו): "רבי לוי אמר: לגי ימים היתה אשה מתעברת ויולדת וכו', ורבנן אמרי: ליום אחד וכו'. ואמר רבי לוי: כשהיתה אחת יולדת ביום, היתה אומרת לבנה: צא והבא לי צור לחתוך טיבורא: בלילה היתה אומרת לבנה: צא הדלק לי נר לחתוך טיבורא דילך. עובדא הוי בחד איתתא דילידת בלילה, אמדה לברה: זיל אדליק בוצינא דניקטי שורך, נפק ופגע ביה שידא שמנון. אמר ליה: זיל גלוג לאמך וכו'. אמר ליה: זיל את וגלוג לאימך דלא קטעת אמא שורי, דאלמלא דקטעתיה הוינא מחי יתך וקטיל יתך".

הרי לפנינו באיזה מצב נמצאו בני האדם בימי דור המבול. מצינו במסכת שבת (ל:): "אמר רבן שמעון בן גמליאל עתידה אשה שתלד בכל יום וכו', לגלג עליו אותו תלמיד וכו'". הרי שדבר כזה שתלמידו של רבן שמעון בן גמליאל תמה עליו ולא היה יכול לתאר לעצמו שיהיה כן אף לימות המשיח, היה מצוי ורגיל בדור המבול, כאמור במדרש הנ"ל, שבזמנם היתה אשה מתעברת ויולדת ביום אחד, ולא עוד אלא שמיד עם יציאתם לאויר העולם היו מהלכים ועושים כל מלאכה, וגבורתם של תינוקות בני יום אלו היה כה מופלא ששדים ורוחות נחשבו בעיניהם ככלום.

מעתה הרי הדברים קל וחומר. אם בדור המבול לאחר כל הקללות והירידות בבריאה, עוד נמצא העולם במצב נפלא כזה, אם כן איזו צורה היתה לעולם בדורות שלפניהם, שעדיין לא הגיעו לירידה והשחתה שכזו, ובדור לפני לפניהם וכו' וכו' עד לדורו של אדם הראשון יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא. וכל זה לאחר החטא של אדם הראשון. ומכאן אפשר ללמוד על אחת כמה וכמה, מה היתה צורת העולם קודם שחטא אדם, בעת שהבריאה היתה בשלימותה כפי שברא אותה ה' יתברך, ולא היו בה שום קללה ושום רעה. הרי ודאי שאין בכח אנוש לקבל כל מושג כמה מן הברכה והאושר היו שרויים בכל נקודה קטנה בעולם. ואמנם נאמר על הבריאה: "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". ויש דברים שהוכפל עליהם "כי טוב".

וכל העולמות והעידונים המרובים והנפלאים האלה עוד לא הספיקו בשביל האדם, עד שנטע לו הקדוש ברוך הוא גן בעדן. והגן והעדן שתי בחינות מיוחדות הן, גן לחוד ועדן לחוד, כמו שכתוב: "ויטע ה' אלהים גן בעדן", כלומר: שבתוך עולם העדן שכולו עונג ועידון בלא שום שם תוספת לווי אחר, נטע הקדוש ברוך הוא בשביל האדם גן, היינו, עוד סוג מיוחד של תענוגים מלבד העולם של עדן. ועוד אמרו חז"ל (בראשית רבה טו) "למה הוא מזכיר שם מלא - ה' אלהים - בנטיעת הגן (כלומר: שבבריאה בתחלת יצירתה נאמר רק "בראשית ברא אלהים", וכאן כתוב "ויטע ה' אלהים")? שמתחלת בריאתה היא צריכה כיון וכו'" (ראה פירוש רש"י בבראשית רבה שם). הרי שהיתה נטיעת הגן בצורה מיוחדת.

ויש להבין כי המרחק בין עולמו של אדם הראשון, אשר היה אצלו בבחינת עולם הזה, לבין גן העדן שהניחו בו הקדוש ברוך הוא, הוא כמו המרחק שאנו מציירים לעצמנו בין העולם שלנו עם כל העינויים והיסורים שבו, לבין העולם הבא אשר צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. ויש להוסיף שכל העידונים הגדולים והנפלאים הללו ניתנו מתחלה לאדם הראשון לנצח נצחים ולכל דורותיו אחריו באין שיעור וסוף.

והנה לאחר שחטא אדם הראשון ועבר על מצות "לא תעשה" שנצטוה שלא יאכל מעץ הדעת, נטרד וגורש מהגן והעדן ומכל התענוגים המופלאים, ויצא נזוף וידיו על ראשו, מקולל ומנודה, נתמעטה קומתו, דמותו וצורתו, שלו ושל כל מין האנושי, ושל כל הדורות אחריו, ואתו נתקללה כל הבריאה שתעלה קוץ ודרדר וכו'. וגם נטלו ממנו חיי עולם והוטלה עליו קללת המות, ויצאה הגזירה: "כי עפר אתה ואל עפר תשוב". עונש המות, מלבד שלילת החיים שיש בו, ומה גם שנות חיים ארוכים בלי סוף וקץ, הרי עצם הפחד הנורא מפני מלאך המות מי ישערנו! וכבר היה מעשה ברב כהנא (ראה בבא קמא קיז) שהלך לעולמו, ואוקמי רבי יוחנן, ולא רצה לחיות עוד, הואיל וחליף שעתא חליף, ופירש רש"י: שלא רצה לקבל עליו עוד פעם צער מיתה. וכן אמרו חז"ל (מועד קטן כח) דרב נחמן איתחזי ליה לרבא וסיפר לו כי צער מיתתו היה כמשחל ביניתא מחלבא, ואף על פי כן אם היה אומר לו הקדוש ברוך הוא לבוא עוד פעם בעולם לא היה מקבל עליו, משום פחדו המרובה של מלאך המות.

וכל העונשים והמיתות האלו, לא על אדם הראשון לבדו נקנסו, ולא למשך זמן מסוים, כי אם לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות - לרבות רבבות בני אדם בכל דור. הרי כמה גרם חטא קל אחד של אדם הראשון. מה נורא ואיום הוא ומי ידענו?

ב. ומכאן נוכל ללמוד גם גודל מתן שכרן של מצות. אף אם רק נשוה את מדת הטוב למידת פורענות, כמה ראוי לפי זאת להיות שכרו של אדם שמקיים ציוויו של מקום ואינו עובר על אזהרה אחת של מצות לא תעשה. ושכר זה אינו בדין שיתחיל מהעולם הזה שלנו, אלא מהגן והעדן שהושכן אדם הראשון. שזה היה בבחינת עולם הזה שלו, כי הלא ברור שאם לא היה אדם הראשון עובר על מצות לא תעשה שנצטוה עליה, ודאי שהיה נוטל שכרו, והיה עולה לגנים ועידונים יותר נעלים, שהמרחק ביניהם הוא כמרחק מהבריאה שנתקללה על ידי חטאו, עד לגן עדן שזוכה אדם בשכר שלא עבר על אזהרת ה' יתברך וקיים מצותו.

ועוד יש למדוד את המדה טובה כנגד כל מדת הפורענות שקיבל אדם הראשון בעונש עבירתו, כלומר: יש לעשות חשבון השכר גם כנגד צער פחדו מפני מלאך המות, כנגד צער המיתה עצמה, כנגד שלילת החיים שיש בה, כנגד יסורי הגיהנום שנבראו עבור החוטא (וכבר כתב הרמב"ן בשער הגמול שאילו היה לו לאדם כל יסורי איוב במשך כל ימי חייו, עדיין אין זה מגיע לרגע אחד של יסורי גיהנום), וגם כנגד גירושו מהגן והעדן וכו' וכו', כי הלא צריך להשתלם לו הכל במדה טובה בשכר שקיים את מצות ה' יתברך, כנגד מדת פורענות שהביא עליו אדם הראשון על ידי חטאו כנ"ל. והכל יש לתת לא לשעה ולא לדור אחד, כי אם לדורי דורות ולנצח, כשם שנקנס אדם הראשון בעונשים לדורי דורות.

וזהו מה שאמר רבי יוסי בתורת כהנים: "אם נפשך לדעת מתן שכרן של מצות צא ולמד מאדם הראשון". אם על עבירה אחת של אדם הראשון כך, שהפסיד את כל העולמות של גני העדן שלו עם כל עדוני הבריאה, ובאה עליו קללת המות על הפחד והיסורין שעמה, הרי לעומת זה כמה צריך האדם לעלות בשכר קיומו אזהרה אחת, וכמה הוא מביא חיי נצח לעולם לו ולכל דורותיו אחריו. וכל מה שאמרנו הוא אם נשוה מדת הטובה למדת הפורעניות. אולם הרי אמרו חז"ל שמרובה מדה טובה ממדת פורעניות חמש מאות פעמים, ואם כן יש לכפול את כל השכר הזה פי חמש מאות, והרי נגיע לממדים שאין כל תפישה בהם.

וכשנעמיק בזה יותר, יתבאר לנו עוד חידוש נפלא. ידוע שחטאו של אדם הראשון היה דק מן הדק, עד שגם מלאכי השרת השכלים הנבדלים לא הרגישו בו, כמו שאמרו חז"ל (שבת נה) שהם תמהו ושאלו להקדוש ברוך הוא: "מפני מה קנסת מיתה על האדם?" ולכאורה מה תמהו המלאכים, הלא מפורש נאמר לו "כי ביום אכלך ממנו מות תמות"?! אלא בעל כרחינו שבעיני המלאכים לא נראתה שום עבירה במעשהו זה של אדם הראשון, ורק הקדוש ברוך הוא חוקר לב ובוחן כליות הוא ראה בזה חטא. דיש להבין את חטאו לא בחיוב כי אם בשלילה, כלומר: שבתכיפות עלייתו של אדם הראשון בשכלו והכרתו את ה' מרגע לרגע באורח חיים למעלה להשכיל, חל הפסק מה בסדר עלייתו זו, שלא עלה באותה מדה כפי שהיה ראוי לה. ומשום שהיתה לו אפשרות לעלות יותר ולא עלה, בזה היה נעוץ החטא. ואם על תביעה דקה כזו נענש אדם הראשון בעונשים חמורים כאלה, כאמור לעיל, אם כן לעומת זה הרי גם השכר שהבאנו בחשבון על קיום אזהרת לא תעשה, יש לחשב גם לגבי מעשה כזה שבעיני המלאכים לא היתה נראית בו כל מעלה, ואף באדם שהוא רע והמעשה שלו כולו רע, אלא שבעומק לבו יש עוד מקום לרדת לדיוטא תחתונה יותר, והקדוש ברוך הוא רואה בו שהאיט בירידתו קימעא, - ראוי הוא להיות שכרו משתלם לו באותו שיעור שתיארנו. ומה נפלא הדבר, שבשלילת ירידה אף במדה דקה כזו שמלאכים אין בכחם להשיגה, עומד אדם לקבל שכר גדול במדה כנגד מדה של עונשי אדם הראשון ולהביא חיים, עידון ועידונים, לו ולכל העולם כולו, ולדורותיו ודורות דורותיו עד אין סוף כנ"ל. ואם כה גדל השכר בהאטת הירידה, אם כן מה השכר בהפסקת מה של הירידה?! ומה לפי זה חשבון השכר בהסתייגות ממש מלעבור על לא תעשה?!....

ג. והנה כל החשבונות הללו המה רק ביחס למצות לא תעשה של אדם הראשון שנצטוה עליה בתחלה לפני קבלת התורה, שהיה דינו כבן נח. ואף לא כבן נח ממש, שהרי לחד מאן דאמר בגמרא (סנהדרין נו:) לא נצטוה אדם הראשון אלא על מצוה אחת של עבודה זרה בלבד, אבל נח שנצטוה על ז' מצות, הרי כל מצוה ומצוה נתחזקה ונכפלה פי כמה כפי שיתבאר להלן. אבל לאחר מתן תורה הרי כל המצוות קבלו ערך אחר שאפילו בן נח המקיים שבע המצות לאחר קבלת התורה משום שככה נצטוה נח, אינו, לפי דברי הרמב"ם פ"ח הי"א מהלכות מלכים, לא מחכמיהם ולא מחסידיהם, אלא צריך הוא שיקיימם בכוונה מכוונת משום שכך נצטוה משה מפי הגבורה על הר סיני, הרי שיש הבדל רב בין בן נח המקיים מצוה. משום שכך נצטוה משה מפי הגבורה, לבין בן נח המקיים משום שנח נצטוה כך, וההבדל גדול כל כך כמו בין איש בער לאיש חכם וחסיד, כמו שכתב הרמב"ם בלשונו שאינו לא מחכמיהם ולא מחסידיהם. מעתה צא ולמד כמה המרחק בין אדם המקיים מצוה מבין ז' מצות לאחר שנצטוה משה בסיני, לבין קיום מצותו של אדם הראשון.

וכל זה בבן נח המקיים מצוה. ועל אחת כמה וכמה באדם מישראל המקיים מצוה. ולא כדין בן נח שנצטוה על ז' מצות בלבד אלא כדין שנצטוה על ששת מאות ושלש עשרה מצות, ולא רק בחיוב אלא אף בשלילה, כי הרי אדם מישראל היושב רגע ואינו עושה שום דבר רע קיים בבת אחת כל המצות לא תעשה שבתורה, שהרי לא אכל פיגול, לא אכל נותר, ולא לבש שעטנז וכו' וכו'. ועוד יש לחשוב את העבירות החמורות ביותר, שהרי נזהר גם מהן. כמו עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע שהוא כנגד כולם (ראה ערכין טו:). ויש לעמוד במיוחד על חומרת לשון הרע, שהרי מצינו בירושלמי (ברכות א:ב) "רבי שמעון בן יוחי אמר: אילו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאתיהיבת תורה לישראל הוינא מתבעי קומי רחמנא דיתברי לבר נשא תרין פומין חד דהוי אישתעי באורייתא, וחד דעביד כל צורכיה. חזר ואמר ומה אין חד הוא, לית עלמא יכיל קאים ביה מן דלטוריא דיליה, אילו הויין תרין פומין על אחת כמה וכמה". הרי רצה רשב"י בתחלה לבקש שתי פיות לאדם כדי שלא יצטרך לבטל מתלמוד תורה בעת שהוא עוסק בצרכי גופו כאכילה ושתיה וכדומה, והיה מרויח בזה הרבה מאד בקיום המצוה הגדולה כנגד כל המצות כולן, שיוכל לעסוק בה בפיו השני. ולא רק שהיה מרויח בכמות, אלא גם באיכות, כי הרי יהיה זה הבל פה שלא טעם טעם חטא. וכבר אמר ריש לקיש (שבת קיט:): ש"אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן, אמר ליה רב פפא לאביי דידי ודידך מאי? אמר ליה אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא". הרי שהלימוד של תינוקות שהם אינם מבינים בתורה אלא מעט מאד צורת האותיות בלבד, ובכל זאת עדיף לימודם מהלימוד והעיון הרב בתורה של רב פפא ואביי עם כל עמקותם וערכם הגדול מאד. ואם כן לוא נוצר באדם פה מיוחד רק ללימוד התורה הקדושה, הרי היה זה לימוד בפה שלא נפגם על ידי חטא ועבירה וערכו היה גדול לאין שיעור. ועם כל זה חזר רשב"י ואמר מכיון שיש חשש שהאדם ידבר בגלל זה לשון הרע יותר, אין זה כדאי, ויותר טוב שיהיה לו רק פה אחד בלבד. הרי מכאן שכדאי להפסיד לימוד תורה ובמעלה נפלאה כזו בכמות ובאיכות כנ"ל, ובלבד למעט מעוון לשון הרע. אם כן איפוא היושב ואינו מדבר לשון הרע כמה גדול שכרו!... וכל זה כשמקיים אזהרת לא תעשה ואינו עובר עליה בשלילה. מעתה קל וחומר, המקיים באותה שעה מצות עשה אחת בפועל, אף הקלה ביותר, כמה גדול שכרו, כי בקיימו מצות עשה הרי לא לבד שלא עבר על ציווי ה' באותה שעה, כי אם גם קיים רצונו יתברך בקום ועשה. ולא עוד אלא שודאי לא נאבדה ממנו באותה שעה גם זכותו הגדולה שקיים יחד עם זה כל אזהרות לא תעשה שבתורה, שהרי בזמן זה לא עבר שום עבירה. וכל שכן אם לומד תורה באותה שעה, שהיא שקולה כנגד כל המצות, כמו שאמרו חז"ל (ירושלמי פאה א:א): "כל חפציך לא ישוו בה. שאפילו כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה". הרי נמצא שבעת עסקו בתורה, כאילו קיים בפועל את כל התורה כולה - גם המצות עשה שבה וגם מצות לא תעשה. ומי יוכל לבוא לעומק שכרו.

וכל זה אף אם ילמוד רק צורת האותיות שבתורה כתינוק הלומד בתחילה בבית הספר, שהרי גם על תלמוד תורה כזו נאמר "כל חפציך לא ישוו בה". וקל וחומר כשלומד ומבין מה שלומד, אפילו תיבה אחת, נמצא מקיים כל התורה כולה, וכל שכן תיבה אחר תיבה כשנצרף אותן ביחד, ושורה אחר שורה, הלא נכפל הכל בכמות ובאיכות לאין שיעור ותכלית, והרי מגיעים אנו לפי חשבון זה לממדים אין סופיים ומאבדים כל מושג במתן שכרם. וזה מה שאמר הכתוב (תהילים לא): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך": "עין לא ראתה אלהים זולתך" (ישעיה סד) .